

***Psychospołeczne aspekty stosunków polsko-niemieckich.
Obawy i nadzieje,***
**pod redakcją Włodzimierza Durki i Ludwika Janiszewskiego,
Szczecin (grudzień) 1996, ss. 175.**

Omawiane opracowanie stanowi uogólnienie wyników badawczych, które zostały zaprezentowane w czasie konferencji naukowej „*Psychospołeczne zagadnienia stosunków polsko-niemieckich*”, zorganizowanej w Szczecinie (14-15 grudnia 1995 r.) przez Instytut Socjologii Uniwersytetu Szczecińskiego oraz Oddział Szczeciński PTS. Zawiera ono prezentację badań prowadzonych w nielicznych zajmujących się analizą stosunków polsko-niemieckich ośrodkach naukowych, których pracownicy nie są związani z tzw. niemcoznawstwem. Ze względu na swój rodowód z PRL jest ono mimo nowej sytuacji geopolitycznej Polski i Europy nadal nastawione na konfrontację polsko-niemiecką.

Na tzw. niemcoznawstwie ciąży grzech pierworodny, wiążący się z polityczno-propagandową genezą jego powstania. W okresie zimnej wojny słownictwo propagandy było elementem walki politycznej po obu stronach podzielonej Europy. Linia podziału przebiegała przez Niemcy, wyznaczając im role sojuszników i wrogów. Niestety po pięćdziesięciu latach nadal nie ma zgody odnośnie do terminologii, a uprzedzenia i stereotypy, szczególnie po polskiej stronie, podbudowane „naukowym” dorobkiem „niemcoznawstwa”, są tak silne w sferze ideologii i propagandy odziałującej w dalszym ciągu na młode pokolenia Polaków, że wydają się prawie nie do usunięcia bez koniecznej wymiany pokolenia szowinistycznych propagandystów. niewiele w tym względzie zmieniło się w Polsce po roku 1989. Dążenia do odkłamania faktów, które służyły komunistycznej władzy do manipulowania nastrojami społeczeństwa, piętnowane są przez niektórych historyków jako działania zmierzające do oderwania „ziem odzyskanych” od Polski lub jej „piątego rozbioru”. Dodać należy, że polskie poszukiwania własnej tożsamości w zjednoczonej Europie, w sojuszu z Niemcami, mają przeciwników nie tylko wśród związanej z tzw. niemcoznawstwem starej profesury, która powojenny czas straciła na działalności w Towarzystwie Wiśła-Odra oraz na udowadnianiu zachodnioniemieckiego *Drang nach Osten* lub „ostatniej misji”, jak i szukaniu pacyfistycznych tradycji w dziedzictwie byłej NRD, ale przede wszystkim wśród ruchów nacjonalistycznych. Tych pierwszych bowiem polska transformacja ustrojowa zgodnie z uznawaną przez nich marksistowską metodologią skazała na „niebyt w śmietniku historii”.

Organizatorom konferencji udało się zgromadzić politologów i socjologów z Wrocławia, Katowic, Opola, Zielonej Góry, Poznania i Warszawy, którzy przedstawili interesujące wyniki badań regionalnych, stanowiące zawartość recenzowanego opra-

cowania. Większość badaczy pochodzących z tzw. ziem odzyskanych, gdzie długo brak było autentycznych więzi społecznych, istniały natomiast narodowe i etniczne fobie, głębokie uwikłania w wyuczone schematy i stereotypy, które jak złośliwe gnoimy wylaniały się z mroków przeszłości, będąc na usługach ówczesnych politycznych władców ciemności, uwolniła się od propagandowego dziedzictwa PRL i reprezentowała nowe, naukowe podejście do stosunków polsko-niemieckich.

Zebrane w recenzowanym tomie artykuły prezentujące studia i doświadczenia poszczególnych krajowych ośrodków badawczych pozwalają na generalne stwierdzenie, że nie we wszystkich regionach Polski stosunki z Niemcami układają się w ten sam sposób. W przedmiocie ich oceny występuje biegunowe spektrum poglądów i opinii, często opartych na starych, nie przewyżczonych stereotypach, mających jeszcze swoją polityczno-propagandową genezę z okresu zimnej wojny. Występują także duże różnicowania regionalne w postawach Polaków wobec Niemców i Niemiec, co potwierdzają również uzyskiwane przez CBOS wyniki z ogólnopolskich badań opinii publicznej. Można postawić tezę, że im dalej na Wschód, tym stosunek do Niemców i Niemiec jest coraz bardziej oparty na odwiecznych uprzedzeniach i stereotypach, a nie na własnych, tak jak na Zachodzie Polski, pozytywnych doświadczeniach.

Prezentowane opracowanie zawiera piętnaście artykułów, które umownie można zakwalifikować do następujących grup problemowych: 1) Stosunki polsko-niemieckie: próba bilansu; 2) Pogranicze polsko-niemieckie – aspekty społeczne, ekonomiczne i polityczne; 3) Niemieccy wypędzeni i ich organizacje; 4) Mniejszość niemiecka w Polsce oraz 5) Socjologiczne aspekty polsko-niemieckiej współpracy gospodarczej. Ramy objętościowe recenzji nie pozwalają na szczegółowe omówienie zawartych w zbiorze artykułów, toteż sygnalizowane są w niej tylko najbardziej wartościowe i nowatorskie opracowania, które nie zaistniały jeszcze na „rynku naukowym”.

Wyniki i metody badań prezentowanych w pierwszej grupie problemowej, które zasługują na szczególną uwagę czytelnika, stanowią niewątpliwie domenę zainteresowań politologii i socjologii, albowiem w dalszym ciągu sfera polityki odgrywa specyficzną rolę we wzajemnych stosunkach polsko-niemieckich. Pragmatyzm tych badań zasadniczo różni je od tradycyjnie pojmowanych studiów historycznych. Zaliczyć do nich należy tekst Lesława Koćwina „*Narodowcy*” i „*Europejczycy*” wobec *stosunków polsko-niemieckich w latach 1989-1995. Obawy i nadzieje*, w którym prezentuje on istotne różnice w sposobach postrzegania stosunków polsko-niemieckich przez polskie elity polityczne, różniące się biegunowo rodowodem politycznym i rozumieniem Europy. Studium Adama Bartoszką i Leszka Gruszczyńskiego pt. *Perspektywy współpracy polsko-niemieckiej w opinii mieszkańców województwa katowickiego* stanowi teoretyczne uogólnienie potocznych opinii respondentów w badanej kwestii. Zastosowana do analizy poglądów mieszkańców województwa katowickiego typologia kwantyfikacji postaw wobec Niemców i Niemiec ma wymiar uniwersalny i może zostać z powodzeniem wykorzystana w badaniach opinii innych polskich zbiorowości regionalnych. W zakresie rozważań teoretycznych mieści się również artykuł Zdzisława Zagórskiego pt. *Niemcy-Polska. Komponenty ładu społecznego a*

dystanse strukturalne, zawierający klasyfikację komponent (cech) ładu społecznego głównych typów społeczeństw współczesnego świata. Zastosowane do badań świadomości Niemców i Polaków, ujawniają one bardzo istotne różnice między demokratycznym społeczeństwem niemieckim, a społeczeństwem polskim, określanym jako transformacyjne.

W drugiej grupie problemowej, odnoszącej się do szczególnie dynamicznie rozwijających się polsko-niemieckich kontaktów transgranicznych, czytelników niewątpliwie zainteresuje artykuł Edwarda Hajduka *Opinie uczniów szkół miasta przygranicznego o Niemcach*, prezentujący zmiany w postawach polskiej młodzieży wobec Niemców. Wyniki badań można uznać za cenne ze względu na zastosowaną metodę panelową. Dokonujące się na polsko-niemieckim pograniczu przemiany w sferze współpracy instytucjonalnej przedstawione zostały z perspektywy politologicznej w artykule Mariana Grzędy pt. *Charakterystyka instytucjonalnych form pogranicza polsko-niemieckiego z elementami prognozowania od 1945 roku*. Oba artykuły w pewien sposób wieńczy tekst Stanisława Lisieckiego *Z badań na pograniczu polsko-niemieckim*, przedstawiający w sygnalizowanej kwestii osiągnięcia Instytutu Zachodniego.

Mający aspekt polityczny, humanitarny czy wręcz moralny problem wypędzonych, którego samo zdefiniowanie wywołuje wiele kontrowersji wśród historyków, socjologów i politologów, przedstawiają artykuły zaliczone wcześniej do tzw. trzeciej grupy problemowej. Wśród nich na uwagę zasługuje tekst Jerzego Kołackiego pt. *Obraz „wypędzonych” i ich związków w polskiej historiografii*, opisujący raczej polityczne oceny, którym od 1945 roku podlegał w PRL obraz Niemców wysiedlonych z Polski, propagowany niestety dalej przez wielu polityków i naukowców. Do formułowanych przez autora też pewnym dopełnieniem może być artykuł Jana Korbela pt. *Wysiedlenie poczdamskie i tzw. łączenie rodzin (liczby i oceny)*, w którym przedstawia on odkłamaną powojenną historię wysiedleń i emigracji mniejszości niemieckiej z Polski.

Przeciwne są sobie w ocenach i wnioskach dwa artykuły, które można zaliczyć do czwartej grupy problemowej. Pierwszy z nich, Zbigniewa Kurcza *Mniejszość niemiecka we współczesnej Polsce*, prezentuje dane liczbowe charakteryzujące wielkość i rozmieszczenie tej mniejszości, a także kryteria klasyfikacyjne, które należy uznać za wielce przesadne i dyskusyjne. Drugi, Franciszka Krzykały *„Pozostać czy wyjechać” – refleksje socjologiczne dotyczące mniejszości niemieckiej w Polsce*, którego sam tytuł jest symptomatyczny i wieloznaczny, przedstawia współczesne dylematy Niemców zamieszkujących Polskę. Do refleksji tej dodać należy, że nikt dobrowolnie nie opuszcza kraju swego urodzenia, własnego domu, grobów bliskich, wspomnień z dzieciństwa i młodości.

Piątą grupę problemową, odnoszącą się do gospodarczych aspektów stosunków polsko-niemieckich, reprezentują artykuł Włodzimierza Durki, pt. *Przedsiębiorstwa niemieckie w Polsce. Zagadnienia teoretyczno-metodologiczne badań socjologicznych* oraz studium Julity Koćwin *Sprawdzian ksenofobii – opinia publiczna wobec inwestycji niemieckich w Polsce*. W pierwszym z nich zaprezentowane zostały zagadnienia teoretyczno-metodologiczne odnoszące się do badań socjologicznych nad działalnością polsko-niemieckich przedsiębiorstw w Polsce. W drugim odniesiono się do sfe-

ry związanej z oceną inwestycji niemieckich w Polsce świadomości potocznej, której stan jest niekiedy wręcz zaskakujący (np. badani akceptują niemieckie inwestycje w przemyśle zbrojeniowym, a obawiają się ich w budownictwie mieszkaniowym czy też rolnictwie, jeśli chodzi o zakup ziemi).

W pełni należy zgodzić się z opinią redaktorów tomu, że „jego upowszechnienie nie tylko pozwoli na wzbogacenie obiegu naukowego o kolejną pozycję, ale przede wszystkim przyczyni się do zmiany świadomości społecznej związanej ze stosunkami polsko-niemieckimi” (s. 6). Będzie on niewątpliwie stanowić niezmiernie cenną pozycję w dydaktyce historii, politologii i socjologii, jak i przyczynek do dalszych badań tych dyscyplin naukowych, szczególnie ze względu na prezentowane w nim nowatorskie podejście do badań stosunków polsko-niemieckich, mogące budzić nowe refleksje do studiów i analiz.

Lesław Koćwin